

Usporedba razvoja obavještajnog sustava Argentine i Republike Hrvatske

Sarić, Ivan

Professional thesis / Završni specijalistički

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:561025>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET POLITIČKIH ZNANOSTI
Poslijediplomski sveučilišni specijalistički studij Sigurnosna politika RH

Ivan Sarić

USPOREDBA RAZVOJA OBAVJEŠTAJNOG SUSTAVA
ARGENTINE I REPUBLIKE HRVATSKE
ZAVRŠNI SPECIJALISTIČKI RAD

Zagreb, 2024. godina

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET POLITIČKIH ZNANOSTI
Poslijediplomski sveučilišni specijalistički studij Sigurnosna politika RH

USPOREDBA RAZVOJA OBAVJEŠTAJNOG SUSTAVA
ARGENTINE I REPUBLIKE HRVATSKE
ZAVRŠNI SPECIJALISTIČKI RAD

Mentor: prof.dr.sc. Lidija Kos-Stanišić

Student: Ivan Sarić

Zagreb

srpanj, 2024. godina

Izjavljujem da sam završni specijalistički rad *Usporedba razvoja obavještajnog sustava Argentine i Republike Hrvatske*, koji sam predao na ocjenu mentorici prof.dr.sc. Lidiji Kos-Stanišić, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Ivan Sarić

SAŽETAK

Sukus istraživanja završnog specijalističkog rada temelji se na pitanju definicije nacionalne sigurnosti, kao jedne od najsloženijih i najzahtjevnijih područja djelovanja suvremenih država. Nadalje, u radu se analizira razvoj obavještajnog sustava Republike Hrvatske, male države članice Europske unije smještene u jugoistočnom dijelu Europe i Republike Argentine, druge po veličini države Južne Amerike, a promatrajući sve kroz prizmu razvoja demokratskih političkih poredaka. Svaka od tih država imala je svoj povijesni put razvitka i uspostave sigurnosno-obavještajnog sustava. Zaključno, rad analizira procese nadzora svakog pojedinog sustava unutar te dvije zemlje, te povlači aktualna pitanja i poteškoće kroz koje obje države svakodnevno prolaze u nadi što bolje organizacije i funkcioniranja samog sigurnosno-obavještajnog sustava.

Ključne riječi: nacionalna sigurnost, Republika Hrvatska, sigurnosno-obavještajni sustav, Republika Argentina, Europska unija, Južna Amerika

SUMMARY

The research context of the final specialist thesis is based on the question of the national security definition, as one of the most complex and demanding areas of activities in modern countries. Furthermore, the thesis analyzes the intelligence system development of the Republic of Croatia, a small member state of the European Union located in the southeastern part of Europe and the Republic of Argentina, the second largest country in South America, observing everything through the prism of the development of democratic political orders. Each of these countries had its own historical path of development and establishment of the security-intelligence system. In conclusion, the thesis analyzes the processes of monitoring each individual system within these two countries, and highlights current issues and difficulties that both countries go through every day in the hope of better organization and functioning of the security-intelligence system itself.

Keywords: national security, the Republic of Croatia, security-intelligence system, the Republic of Argentina, the European Union, South America

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Definicija uloge i načina djelovanja obavještajnih službi u demokratskim političkim poredcima ..	3
2.1 Demokratski sustavi	3
2.2 Funkcije obavještajnog djelovanja	5
2.3 Povijesni razvoj sigurnosnih službi Republike Hrvatske i bivše SFRJ	8
2.4 Povijesni razvoj sigurnosnih službi Argentine	9
3. Hrvatska i sigurnosno-obavještajni sustav	11
3.1 Sigurnosno-obavještajni sustav Republike Hrvatske od 1990. do 2000. godine.....	11
3.2 Podjela obavještajnih službi nakon 1990. godine	11
3.2.1 Hrvatska izvještajna agencija (HIS)	11
3.2.2 Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP).....	12
3.2.3 Sigurnosno informativna služba (SIS)	12
3.2.4 Obavještajna uprava Glavnog stožera Oružanih snaga Republike Hrvatske (Obu GSOSRH) 13	
3.3 Reforma sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske nakon 2000. godine	14
3.3.1 Sigurnosno-obavještajna agencija (SOA).....	15
3.3.2 Vojna sigurnosno-obavještajna agencija (VSOA).....	17
4. Argentina i sigurnosno-obavještajni sustav.....	19
4.1 Razvoj sigurnosno-obavještajnog sustava Latinske Amerike i Argentine	19
4.2 Reforma sigurnosno-obavještajnog sustava Argentine do 2001. godine	21
5. Uspješnost reforme obavještajne zajednice Republike Hrvatske i Argentine	23
6. Nadzor sigurnosno-obavještajnog sustava.....	25
6.1 Civilni i demokratski nadzor sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske.....	26
6.2 Nadzor sigurnosno-obavještajnog sustava Argentine.....	28
7. Zaključak	31
Literatura	32
Slike	34

1. UVOD

Žižić, Hruškovec i Ščekić (2008.) tvrde da je nacionalna sigurnost, kao jedno od najsloženijih i najzahtjevnijih područja djelovanja suvremenih država, od vitalne važnosti za opstanak i razvoj demokratskih političkih poredaka, osobito promatrajući suvremeno sigurnosno okruženje koje se danas može opisivati identifikacijom mnogobrojnih konvencionalnih i nekonvencionalnih prijetnji kao što su: regionalni sukobi, međunarodni terorizam, proliferacija oružja za masovno uništavanje, „neuspjele“ države, organizirani kriminal i dr. Suvremene države organiziraju sigurnosni sektor s ciljem suočavanja sa svim opasnostima i prijetnjama koje mogu ugroziti opstanak države, kao i živote njezinih građana, te sigurnost materijalnih i prirodnih dobara. U provođenju funkcije sigurnosti, države koriste instrumente za primjenu sile. Državu je stoga nužno nadzirati i po potrebi ograničiti u primjeni sile te organizirati sigurnosni sektor sukladno sigurnosnim izazovima, te s tim u vezi i edukaciju i istraživanje u tom području kao nužnu pretpostavku za normalno funkcioniranje sigurnosnog sektora u demokratskom političkom poretku (Žižić, Hruškovec i Ščekić, 2008:153).

Barić i Cvrtila (2008.) tvrde da se na početku 21. stoljeća mogu navesti dva ključna pitanja o čijem načinu rješavanja ovisi i daljnji razvoj europske sigurnosti i europske sigurnosne arhitekture. Prvo pitanje je redefinicija transatlantskih odnosa. Ovo pitanje ne uključuje samo mijenjanje sigurnosnog odnosa između SAD-a i europskih saveznika, već je s njime povezano i pitanje definiranja identiteta Europske unije (odnosno pronalaženje odgovora na pitanje o biti europske integracije, postavljeno prije devet desetljeća). Drugo pitanje je pronalaženje načina za stabiliziranje područja šire Europe, što predstavlja glavni izvor sigurnosnih prijetnji i rizika za europski kontinent (Barić i Cvrtila, 2008:13).

Cilj rada je naglasiti važnost razvoja demokratskih političkih poredaka kroz razvoj obavještajnog sustava Republike Hrvatske i Republike Argentine. Svrha rada je skrenuti pažnju na razvoj obavještajnih struktura u jednoj maloj državi kakva je Republika Hrvatska, koja je imala svoju povijest i ostatak nekadašnjih struktura, te usporediti s procesom razvoja iste materije s jednom velikom državom Latinske Amerike kakva je Argentina, koja se također u svom razvoju obavještajnog sustava susrela s brojim problemima i koje do današnjeg dana nije uspjela sve iskorijeniti.

U izradi završnog rada primijenjene su sljedeće metode znanstvenog istraživanja: induktivna i deduktivna metoda, metoda komparacija i analize, metoda deskripcije, te metoda kompilacije.

Rad se sastoji od uvoda, pet poglavlja i zaključka. Prvo poglavlje se odnosi na ulogu i način djelovanja obavještajnih službi u demokratskim političkim poredcima, odnosno način kako pretvoriti represivne sigurnosne sustave u demokratske obavještajne agencije. Drugo poglavlje bavi se Hrvatskom i sigurnosno-obavještajnim sustavom od razdoblja bivše SFRJ do samostalne Republike Hrvatske. Treće poglavlje definira argentinski obavještajni sustav, te njihov proces razvoja kroz povijest. Četvrto poglavlje daje pregled reformi sigurnosno-obavještajnog sustava Hrvatske i Argentine, dok se peto poglavlje bavi procesom nadzora obavještajnog sustava u ove dvije zemlje, te problemima na koje nailaze i suočavaju se prilikom nadzora.

2. DEFINICIJA ULOGE I NAČINA DJELOVANJA OBAVJEŠTAJNIH SLUŽBI U DEMOKRATSKIM POLITIČKIM POREDCIMA

Početakom 2019. godine postojalo je 146 demokracija diljem svijeta od ukupno 195 zemalja. Neke zemlje htjele su promijeniti svoje obavještajne agencije, odnosno pretvoriti represivne sigurnosne sustave u demokratske obavještajne agencije. Čak su se i najuspješnije demokracije suočile sa zagonetkom u vezi s obavještajnom funkcijom jer svaka demokracija zahtjeva političku neutralnost, transparentnost i odgovornost, stoga učinkovite sigurnosne službe moraju djelovati u tajnosti. John Fitzgerald Kennedy je smatrao da je riječ „tajnost“ odvratna u slobodnom i otvorenom društvu (Matei i Halladay, 2019: 1).

2.1 Demokratski sustavi

Općenito, literatura o demokraciji dijeli demokratske sustave u dva idealna tipa. Prvi je izborna demokracija koju karakteriziraju slobodni i poštenu izbori, te drugi liberalna demokracija, koja uključuje slobodne i poštene izbore kao i zaštitu pojedinaca, građana i politička prava te slobodu građanstva. Polazeći od izborne prema liberalnoj demokraciji izjednačuje se s postizanjem demokratske konsolidacije, dok je prelazak s liberalnog statusa na status izborne demokracije jednak demokratskoj dekonsolidaciji ili eroziji. Jedan od najopsežnijih konceptualnih okvira demokratske konsolidacije su unaprijedili znanstvenici Juan Linz i Alfred Stepan (1996). Po njihovom mišljenju demokratska konsolidacija zahtjeva razvoj pet komplementarnih i međusobno povezanih arena koji djeluju unutar funkcioniranja država:

1. slobodno i živo građansko društvo u kojem su građani, skupine i pokreti, općenito neovisni o državi, te se udružuju kako bi prenijeli zajedničke ideje, koncepte, interese i vrijednosti;
2. relativno autonomno i cijenjeno političko društvo, pri čemu se državna zajednica dogovara da osporava legitimno pravo na vršenje kontrole nad javnom moći i državnim aparatom, a koje uključuje političke stranke, izbore, izborna pravila, političko vodstvo, međustranačke saveze i zakonodavna tijela;
3. vladavina prava, naime, osjećaj ustavnosti i jasna hijerarhija zakona, koje tumači neovisni pravosudni sustav podržan snažnom pravnom kulturom u civilnom društvu;
4. funkcionalna državna birokracija u kojoj demokratski izabrana vlast polaže pravo na monopol nad legitimnom uporabom sile u teritorij (zapovijedanje, reguliranje,

izdvajanje) za učinkovito provođenje zakona radi zaštite prava građana i isporuke druge robe;

5. institucionalizirano ekonomsko društvo pri čemu društvenopolitički oblikovane i društvenopolitički dogovorene norme, institucije i propisi postoje da posreduju između država i tržišta (Linz i Stepan, 1996a: 22).

Zemlje koje su uspješno razvile ove arene nazivaju se konsolidiranim demokracijama. To su npr. Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo, Kanada, Francuska, Australija, Njemačka i Japan. Konsolidirajuće demokracije su one koje su počele stvarati te institucije i ideje, ali ih nisu uspjele razviti u potpunosti. To su npr. Rumunjska, Čile, Južna Afrika i Indonezija (Matei i Halladay, 2019: 2).

Demokratska društva traže slobodu i sigurnost za svoje građane. Za postizanje tih ciljeva, oni vode računa o slobodama, pravima, raznolikostima, transparentnosti, odgovornosti itd. Oni također stvaraju obavještajne agencije kako bi zaštitili svoju nacionalnu sigurnost i u konačnosti za održavanje njihove demokratske putanje. Međutim, da bi služile demokracijama, obavještajne agencije moraju sudjelovati u tajnim aktivnostima ili iskoristavati tajne izvore i metode. Takve aktivnosti mogu predstavljati veliku opasnost za samu demokraciju. Problemi takve vrste pojavili su se, a spomenut ćemo samo neke države i to u SAD-u, Kanadi, Australiji, UK-u, Indoneziji i Rumunjskoj – državama u kojima su obavještajne službe godinama djelovale bez pravnog okvira. Suprotno tome, tajnovitost i tajne aktivnosti mogu potaknuti politizaciju obavještajnog aparata, što dovodi do zlouporabe obavještajnih agencija i njihovih posebnih privilegija od strane izvršne vlasti za vlastite političke ciljeve (Matei i Halladay, 2019: 3).

Postoji obilje literature o politizaciji obavještajnih službi u SAD-u i UK-u, posebno u pogledu obavještajnih podataka koji su doveli do druge invazije na Irak. Ekstremni slučaj politizacije uključuje obavještajne agencije koje djeluju kao politička policija za vladu. Prema Matei i Halladay (2019) drži da se te mjere redovito koriste u demokracijama u razvoju. Primjerice u Indoneziji, Južnoj Koreji, Mongoliji, Rumunjskoj, Hrvatskoj i Albaniji domaće obavještajne agencije (a ponekad i strane ili vojne obavještajne agencije) redovito provode nadzor nad pripadnicima oporbe i novinarima, a najčešće tijekom izbora, prema uputama vladajućih elita ili vodstva obavještajnih službi. U Argentini praksa političke policije, a koja se dogodila pod svakom demokratski izabranom administracijom, ali još više pod vladom koju je vodila Cristina Fernández de Kirchner, u konačnici su rezultirali raspuštanjem Tajništva za obavještajne poslove (SI) 2015. godine, nakon optužbe za umiješanost u atentat na tužitelja koji

je istraživao terorističke napade u Buenos Airesu 1992. i 1994. godine (Matei i Halladay, 2019: 4).

2.2 Funkcije obavještajnog djelovanja

Agencije su ključne za opstanak država. Zbog tog razloga, sve su demokracije stvorile barem jednu obavještajnu agenciju s različitim strukturama, veličinama, sposobnostima i kompetencijama ovisno o državi, njezinim potrebama i povijesti. Iako ne postoji točno određena definicija agencije, u demokracijama, glavna funkcija sigurnosnih agencija je pomoć u ispunjavanju legitimnih zadataka vlade. Konkretno, svrha sigurnosnih agencija je služiti, informirati, pomagati i podržavati kreatore politika/donositelja odluka u njihov rad i pružanje podrške sigurnosnim ili vojnim operacijama i organizacijama. U tom kontekstu, uloga agencija u demokraciji je trostruka. Prvo, predstavljaju proces. Agencije uključuje poduzetništvo po kojem su određene vrste informacija (npr. sigurnosne prijetnje, strateške procjene prijetnji, projekcije budućih sposobnosti, indikacije i upozorenja itd.) potrebne i tražene, prikupljene, analizirane i dostavljene donositeljima odluka/kreatorima politika. Drugo, one su organizacija. Agencija se sastoji od jedinica koje izvršavaju obavještajne funkcije (proces i proizvod). Takve institucije su prema Matei i Halladay (2019: 5):

- domaća agencija, bez ovlaštenja za provođenje zakona (M15 u Ujedinjenom Kraljevstvu, Kanadska sigurnosno-obavještajna služba (CSIS) u Kanadi, Australsko sigurnosno-obavještajna služba (ASIO) u Australiji, Organizacija za unutarnju sigurnost (ISO) u Ugandi, BND u Njemačkoj, Nacionalna obavještajna služba u Albaniji, Obavještajna agencija (AR) u Makedoniji);
- strana agencija, bez ovlasti za provođenje zakona (Središnja obavještajna agencija (CIA) u Sjedinjenim Američkim Državama, M16 u Ujedinjenom Kraljevstvu, Nacionalni ured za procjenu (NAB) u Novom Zelandu, Vanjska obavještajna služba (SIE) u Rumunjskoj);
- civilna obavještajna služba s ovlastima za provođenje zakona (FBI u Sjedinjenim Američkim Državama, Kraljevska kanadska konjička policija u Kanadi, Središnja uprava pravosudne policije (DCPJ) u Francuskoj, Uprava za obavještajne poslove i unutarnju zaštitu (DIPI) u Rumunjskoj);
- domaća i strana hibridna agencija (Brazilska obavještajna agencija (ABIN), Savezna obavještajna agencija (AFI) u Argentini, Indonezijska državna obavještajna agencija (BIN) u Indoneziji, Nacionalna obavještajna služba (NIS) u Keniji, strateško inozemno-

domaća hibridna obavještajna služba za provođenje zakona smještena ispod vojske (Državna obavještajna služba (SIS) u Šri Lanci);

- vojska (Obavještajna agencija obrane (DIA) ili Nacionalna Sigurnosna agencija (NSA) u Sjedinjenim Američkim državama, Vladino sjedište komunikacija (GCHQ) u Ujedinjenom kraljevstvu, Glavna uprava za vanjsku sigurnost (DGSE) u Francuskoj, odnosno u Maliju, Glavna uprava za Obavještajnu službu oružanih snaga (DGIA) u Rumunjskoj).

Treće, stvaraju proizvod. Krajnji rezultat uloga, procesa i organizacije je obavještajni proizvod, odnosno prognoza kratkoročnih i dugoročnih pitanja nacionalne sigurnosti, a koji se distribuira kreatorima politike u različitim oblicima (papir, video, power point ili kombinacija svega toga) ovisno o preferencijama donositelja odluka. U Sjedinjenim Američkim Državama proizvod uključuje Predsjednikov dnevni izvještaj ili Nacionalnu obavještajnu procjenu, dok je pak proizvod u Rumunjskoj, Daily Security Intelligence, dokument od deset stranica (Matei i Halladay, 2019: 5).

Cjelovit prikaz mjesta i uloge obavještajnih agencija u očuvanju nacionalne sigurnosti u demokraciji uključuje, između ostalog, sljedeće napore:

- utvrđivanje potencijalnih rizika i prijetnji demokratskoj sigurnosti (država, građani), kao i njihove motivacije, ciljeve i strategije;
- samoprocjena njihove spremnosti u neutraliziranju potencijalnih rizika i prijetnji;
- učvršćivanje vlastite sposobnosti upravljanja krizama i posljedicama kriza;
- profesionalni odabir najučinkovitijih načina, sredstava i metoda sprječavanja budućih sigurnosnih prijetnji;
- identificiranje onih nacija/organizacija sa sličnim sigurnosnim interesima koji su ključni u sprječavanju i borbi protiv sigurnosnih prijetnji;
- identificiranje smjerova djelovanja koji osiguravaju potporu potencijalnih saveznika (Matei i Halladay, 2019: 5).

Općenito, obavještajne službe imaju tri osnovne funkcije: prikupljanje obavijesti, analiza i esencijalno cijelom obavještajnom procesu – protuobavještajno djelovanje. Tajna akcija, više prigodna za vanjske obavještajne službe, sve se više osporava kao neodgovarajuća funkcija obavještajnog djelovanja u modernim demokratskim državama (DCAF, 2003:14).

Prikupljanje obavijesti temelj je obavještajnog djelovanja: stjecanje obavijesti o osobama, mjestima, događajima i aktivnostima, što ih traži vlada, a ne mogu biti pribavljene kroz javno

raspoložive resurse, diplomatske i druge kontakte. Upravljački sustavi prikupljanja obavijesti upotrebljavaju se za svaku od triju glavnih disciplina prikupljanja obavijesti: ljudsko obavještajno djelovanje (HUMINT) je prikupljanje obavijesti od strane ljudi – špijuni, agenti i insideri, ili prikupljanje od prebjega, informatora, diplomata, poslovnih ljudi, putnika, medija itd: elektroničko izviđanje (SIGINT) obuhvaća podatke i obavijesti prikupljene kroz presretanje radija, radara i drugih elektroničkih emisija, uključujući laser, vidljivo svjetlo i elektrooptiku, slikovno obavještajno djelovanje (IMINT) jest prikupljanje podataka i obavijesti kroz fotografije, elektronički, infracrveno, ultraljubičasto ili drugi načini tehnološkog hvatanja slike sa zemlje, neba ili svemira (DCAF, 2003:15).

Analiza je pojam upotrijebljen za proces uspoređivanja, analize i prosuđivanja sirovih obavijesti i obavijesti iz svih izvora te njihovu transformaciju u obavještajne obavijesti: u upozoravajuća i situacijska izvješća, analize, prosudbe, mišljenja i brifinge. Analiza i proizvodnja najbolje se izvode blizu korisnika obavještajnih proizvoda. U obavljanju prikupljačkog upravljanja, analiza može usmjeriti prikupljačke discipline da osiguraju sirove ili obrađene obavijesti za prosuđivanje i kreiranje proizvoda točno za potrebe korisnika (DCAF, 2003:16).

Protuobavještajna djelatnost je nacionalno nastojanje da se spriječe strane obavještajne službe i vanjsko kontrolirani politički pokreti i grupe, koje često podržavaju strane obavještajne službe, u infiltriranju u državne institucije, osoblje vojne snage i državnu upravu, u državi i inozemstvu, kako bi se bavili špijunažom, subverzijom i sabotажom. Protuobavještajna djelatnost povezana je također s terorističkim radnjama, bez obzira na to jesu li one započele u inozemstvu ili u državi. Prema tome, time se ruši vanjska i unutarnja granica. Protuobavještajna djelatnost sastoji se od ofenzivnih i defenzivnih mjera zaštite: kroz istrage, nadzor poznatih ili sumnjivih agenata i nadzor aktivnosti da se pronade i neutralizira prisutnost strane obavještajne službe: ofenzivno kroz uspoređivanje obavijesti o stranim obavještajnim službama i njihovim načinima djelovanja, kroz regrutiranje agenata i započinjanje operacija da prodru, prekinu, zavedu i manipuliraju te službe i odgovarajuće organizacije u vlastitu korist (DCAF, 2003:17).

Tajne akcije, prilično usporedive s aktivnim mjerama povezanim sa sovjetskim i drugim obavještajnim službama Varšavskog pakta, jesu aktivnosti upotrijebljene kako bi utjecale na političke, vojne ili ekonomske uvjete i situacije u inozemstvu gdje je namjera da uloga vlastite vlade ne bude jasna i priznata javno (DCAF, 2003:18).

2.3 Povijesni razvoj sigurnosnih službi Republike Hrvatske i bivše SFRJ

Posebnost postkomunističkog razvitka Hrvatske jest činjenica da su se tranzicijske, političke i društvene promjene od samog početka odvijale u ranim uvjetima koji su obuhvaćali unutarnju oružanu pobunu kombiniranu s vanjskom agresijom, pa se u tim složenim uvjetima stvarao i hrvatski obavještajno-sigurnosni sustav. Uz općenite teškoće i osjetljivost tranzicije obavještajno-sigurnosnih službi u postkomunističkim zemljama, ratni uvjeti predstavljaju najnepovoljniju okolnost ne samo zbog činjenice da su se sve energije obavještajno-sigurnosnog sustava trebale usmjeriti na borbu protiv aktivnog neprijatelja, nego i zato što ratni okvir društvenih promjena, od čijeg sadržaja i tempa izravno ovisi profil obavještajno-sigurnosnog sustava koji se stvara ili namjerava stvoriti, nije pogodan za stvaranje dobro osmišljenih, demokratskom poretku primjerenih i precizno reguliranih nacionalnih tijela među koje spadaju i sigurnosne službe (Žunec i Domišljanović, 2000:31).

Do svoga osamostaljenja, Hrvatska je pod imenom Socijalističke Republike Hrvatske (SRH) bila federalna jedinica, sa statusom države, u sastavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), socijalističke države s jednostranačkim sustavom koji je priznavao vlast komunističke partije (Savez komunista Jugoslavije, SKJ). Nakon prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj, Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) kao većinska parlamentarna stranka formirala je izvršnu vlast i preuzela upravljanje državom. Neposredno nakon toga, 17. kolovoza, dolazi do pobune dijela srpskog stanovništva u kojoj na strani srpskih pobunjenika sudjeluju, u početku prikriveno, a od ljeta 1991. godine i posve otvoreno, savezne oružane snage (Jugoslavenska narodna armija, JNA). U prosincu 1990. godine Sabor donosi Ustav Republike Hrvatske u kojem je bilo planirano da Hrvatska ostane u sastavu SFRJ do novog sporazuma federalnih jedinica ili dok Sabor ne donese drugačiju odluku. Razvitak političke situacije u Jugoslaviji išao je međutim u pravcu osamostaljivanja zapadnih republika, pa se Hrvatska, istovremeno sa Slovenijom, 25. lipnja 1991. godine proglasila neovisnom, suverenom i samostalnom državom (Žunec i Domišljanović, 2000:32).

Budući da je u vrijeme višestranačkih izbora i početnog, jednoipolgodišnjeg, procesa osamostaljivanja, Hrvatska bila jedinica federalne države, zatečeni obavještajno-sigurnosni sustav bio je time u velikoj mjeri određen i predstavljao je polazište koje je, s obzirom na značaj starog državnog uređenja, Hrvatskoj bilo u dobroj mjeri zajedničko s drugim tranzicijskim zemljama. S druge strane, obavještajno-sigurnosni sustav neovisne hrvatske države također je

izgrađivan na organizacijskim i metodologijskim pretpostavkama jugoslavenskog sustava (Žunec i Domišljanović, 2000:32).

Bitno je naglasiti da je termin UDBA zbirni pojam koji je obuhvaćao sve jugoslavenske obavještajne i kontraobavještajne službe, iako su ove službe tijekom vremena nekoliko puta mijenjale i naziv i organizacijski ustroj. Naime, UDB-a (Uprava državne bezbjednosti) ili UDBA nastala je 1946. godine reorganizacijom tj. podjelom OZN-e (Odjeljenje zaštite naroda) iz koje je proizašla i vojna kontraobavještajna služba (KOS). Iako su ove službe kasnije (1966. godine) bile reorganizirane, a UDBA je službeno promijenila naziv u Služba državne bezbjednosti (sigurnosti) -SDB(S), Hrvati u domovini i iseljeništvu i nadalje su koristili termin UDBA kao zbirni naziv svih jugoslavenskih tajnih službi (Vukušić, 2001:11).

2.4 Povijesni razvoj sigurnosnih službi Argentine

Argentina, uz Brazil, jedna je od najznačajnijih država Južne Amerike. To je zemlja potencijalno velike snage i utjecaja u regiji; događaji koji se tu odvijaju imaju posebnu težinu i posebno značenje za cijelu Latinsku Ameriku. Jedna od prvih asocijacija na Argentinu je predsjednik Peron, začetnik „peronizma“. Peronizam je obilježio drugu polovicu dvadesetog stoljeća u Argentini, pa iako je dva puta neslavno završio u vojnim udarima i krvavim diktaturama, ipak se pokazuje žilavijim nego što je to itko mogao očekivati. Peronizam je proizvod generala Perona i njegove karizmatične supruge Evite, predstavlja autentičnu latinsko-američku varijantu populističkog pokreta. Peronistički pokret, kasnije nazvan strankom „Partido Justicialista“, zapravo predstavlja, kako neki kažu „masu okupljene oko ličnosti i obećanja“ (Tomić, 1989:56). Peronizam je okupljao šaroliko društvo, od ekstremne desnice do gerilske ljevice; iz redova peronističkog pokreta regrutirali su se članovi zloglasnih latinsko-američkih eskadrona smrti Triple A (Argentinska antikomunistička alijansa) i Monstenerosi, jedna od najjačih gerilskih organizacija te regije (Domjančić, 2015: 92).

Prema Gomez de la Torre Rotta (2009:120) obavještajne službe najznačajnijih država Latinske Amerike su osnovane za vladavine autoritarnih režima 40-ih godina. Brazil je za vrijeme generala Gaspara Dutre osnovao Federalnu obavještajnu i kontraobavještajnu službu SFICI (Service Federal do Informacoes e Contra-Informacoes), a Meksiko za vrijeme Miguela Alemana 1947. godine Federalni obavještajni direktorij DSF (Direccion Federal de Seguridad).

Godinu dana prije Juan Peron je u Argentini osnovao CIDE, Ured za koordinirane državne informacije (Coordinacion de Informaciones de Estado). (Kos-Stanišić i Šunjić: 2020: 117).

„Druga polovica 20. stoljeća obavještajne službe Latinske Amerike su bile dosta više orijentirane na domaće obavještajne aktivnosti u obliku nadgledanja i represije koje su prakticirali autoritarni režimi (npr. u Argentini), ali i demokratski (npr. u Kolumbiji), nego na strateške obavještajne aktivnosti i postizanje vanjskopolitičkih ciljeva (Estavez i di Domenico, 2018: 172). Usprkos povijesnoj i kulturnoj sklonosti država Latinske Amerike prema autoritarnoj vladavini, regiju 1980.-ih je zahvatila „epidemija demokracije“, stoga je ona važna za proučavanje Huntingtonovog režima u demokratski koji će donijeti brojne izazove, a uz prihvaćanje demokratskih institucija i procedura odnosno ekonomsku stabilizaciju, svakako je jedan od ključnih elemenata tog procesa i uspostavljanje civilne kontrole, odnosno nadzora nad oružanim snagama i obavještajnim sustavom“ (Kos-Stanišić i Šunjić: 2020: 118).

„Obavještajne službe činile su važan element civilno-vojnih odnosa novih demokracija s obzirom na to da su u prijašnjem nedemokratskom razdoblju u Latinskoj Americi bile uglavnom pod kontrolom vojske, pa razlika između vojnih i civilnih obavještajnih službi nema pretjeranog temelja. Ujedno oružane snage i obavještajni sektor imaju isti krajnji cilj – zaštitu nacionalne sigurnosti i nacionalnih interesa.“ (Kos-Stanišić i Šunjić: 2020: 119). „Stoga je koncept civilno-vojnih odnosa odličan izbor za razmatranje demokratizacije obavještajnog sektora“

3. HRVATSKA I SIGURNOSNO-OBAVJEŠTAJNI SUSTAV

3.1 Sigurnosno-obavještajni sustav Republike Hrvatske od 1990. do 2000. godine

U razdoblju od sazrijevanja i donošenja odluke da se u Hrvatskoj uvede višestranačje (siječanj 1990. godine) pa do izlaska iz SFRJ (listopad 1991. godine), organi i službe obavještajno-sigurnosnog sustava SFRJ, a napose organi sigurnosti UB bivše JNA, usredotočili su se na vrlo pomno praćenje svih političkih procesa koji su bili u tijeku, nastojeći ih zaustaviti ili stvoriti odgovarajuće protusnage. U obavještajno-sigurnosnom djelovanju protiv Hrvatske prekoračivali su i svoja tadašnja zakonska i ustavna ovlaštenja. Osim teških i napetih političkih prilika, uzrokovanih općom političkom situacijom u SFRJ, rastom velikosrpskih snaga i pripremama za oružanu pobunu dijela srpskog stanovništva, početak stvaranja obavještajno-sigurnosnog sustava Republike Hrvatske bio je obilježen nekim unutarnjim organizacijskim i sigurnosnim problemima. Središnji problem proizlazio je iz činjenice da je cjelokupni zatečeni obrambeno-sigurnosni sustav bio krnj, a potom je stvaran nesustavno te jednim dijelom i izvaninstitucionalno. U vrijeme demokratskih promjena Hrvatska je raspolagala policijskim snagama za održavanje javne sigurnosti i Službom državne sigurnosti, ali nije imala vojnu organizaciju niti institucije za vođenje vanjskih poslova (Žunec i Domišljanović, 2000:52).

3.2 Podjela obavještajnih službi nakon 1990. godine

„Jezgru obavještajne zajednice činile su četiri službe koje su se bavile obavještajnim radom:

- Hrvatska izvještajna agencija (HIS);
- Služba za zaštitu ustavnog poretka Ministarstva unutarnjih poslova RH (SZUP);
- Sigurnosno informativna služba Ministarstva obrane RH (SIS);
- Obavještajna uprava Glavnog stožera Oružanih snaga RH (ObU GSORH)“ (SOA, 2024)

3.2.1 Hrvatska izvještajna agencija (HIS)

Hrvatska izvještajna agencija (HIS) je glavna i izvršna služba Ureda za nacionalnu sigurnost. HIS provodi zadatke koje dobiva od UNS-a. HIS kao centralna služba obavještajne zajednice usklađuje i usmjerava rad obavještajnih i sigurnosnih službi na poslovima od interesa za

nacionalnu sigurnost, te vodi ili ima nadzor nad zajedničkim operacijama obavještajne zajednice. HIS na području RH djeluje samo prema strancima i to u suradnji s drugim službama, dok se između ostalog bavi prikupljanjem, analizom i procjenjivanjem podataka koje dobiva operativnim radom u inozemstvu. HIS je također zadužen sa rad sa stranim izvještajnim službama, a svoje analitičke podatke dostavlja predsjedniku RH, predsjedniku vlade RH i ostalim korisnicima (HIS, 2024).

3.2.2 Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP)

Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP) se naslanja na odredbe Zakona o unutarnjim poslovima, te ima ulogu izvršavanja zadaća ustavnog poretka, a posebno zadaća protuobavještajne zaštite na cijelom području RH. Zaustavlja djelovanje i akcije za ugrožavanje i rušenje ustavnog uređenja zemlje. SZUP djeluje samo na vlastitom području i unutar granica RH, dok se izvan granica može djelovati samo prema državljanima RH (HIS, 2024.). SZUP je u proljeće 1998. godine brojio 1100 ljudi, ali je, izdvajanjem jedinice za osiguranje, krajem 1999. godine imao oko 850 djelatnika, čime se vratio na dimenzije SDS-a iz bivšeg režima (Žunec i Domišljanović, 2000:59). U Hrvatskoj su ovlasti nadzora nad radom civilne sigurnosne službe SZUP-a dane središnjoj zakonodavnoj i izvršnoj vlasti, te jedinicama lokalne uprave i samouprave (županije). Člancima 15. i 16. ZOUP-a definirani su različiti oblici nadzora nad radom SZUP-a od strane izvršne i zakonodavne vlasti. Prema članku 15. ZOUP-a, ministar unutarnjih poslova dužan je podatke o radu te stanju i pitanjima SZUP-a davati Saboru, predsjedniku Republike i Vladi. Predsjednik Republike ima ovlasti, na temelju istog članka, razmatrati stanje u oblasti zaštite Ustavom utvrđenog poretka te pokretati inicijative za poduzimanje mjera i usklađivanje djelatnosti nadležnih organa u provođenju utvrđene politike u toj oblasti. Članak 16. ZOUP-a predviđeno je (u inačici iz 1991. godine) da Sabor formira naročitu Komisiju za nadzor nad zakonitošću rada službe koja je barem jednom godišnje trebala izvještavati Sabor o poštovanju prava, zakonitosti i normi međunarodnog prava u radu SZUP-a. Izmjenama ZOUP-a iz 1994. godine to je usklađeno s novim nazivljem pa je nadzor na zakonitošću rada SZUP-a stavljen u nadležnost Odbora za unutarnju politiku i nacionalnu sigurnost Zastupničkog doma Sabora (Žunec i Domišljanović, 2000:73).

3.2.3 Sigurnosno informativna služba (SIS)

Republika Hrvatska počela je svoje oružane snage stvarati tek u proljeće 1991. godine, kad su oružani sukobi već bili učestali i kad je postalo jasno da će se oni širiti. Prve postrojbe javnosti

su predstavljene na smotri Zbora narodne garde (ZNG) u Zagrebu, 28. svibnja 1991. godine. Premda je Ministarstvo obrane formirano već 1990. godine, ono do kasnog ljeta 1991. godine nije razvilo potpuni i institucionalizirani sustav vođenja i zapovijedanja sa svim neophodnim službama i ustanovama, tako da su i obavještajno-sigurnosne funkcije bile tek u začetku. Dio razloga za to ležao je u činjenici da Hrvatska prema saveznim zakonima nije imala pravo stvarati vlastite oružane snage, a najveća smetnja bila je nepostojanje temeljne infrastrukture odnosno naslijeđene organizacije kakva je postojala, primjerice u MUP-u i njegovim službama. Teritorijalna obrana bila je jednim dijelom u rukama saveznih organa (npr. Republički štab Teritorijalne obrane na čijem je čelu bio general koji je do kraja ostao lojalan saveznim organima), a drugim je dijelom konceptijski napuštena od strane novih vlasti, pa je oružane snage valjalo stvarati potpuno iznova, osloncem na pričuvne i umirovljene vojnike i časnike, dragovoljce, prebjege iz JNA ili Hrvate koji su dolazili iz dijaspore, a imali su neka vojna iskustva ili vojno obrazovanje. Rukovodstvo i osoblje obavještajno-sigurnosnih službi u oružanim snagama regrutiralo se iz sličnih skupina, osim što je dio kadrova „posuđen“ iz MUP-a, poglavito iz SDS-a, odnosno SZUP-a. Odlučan korak u stvaranju oružanih snaga predstavlja donošenjem Zakona o obrani. Vijeće Sabora izglasala su ga koncem lipnja 1991. godine, ali je zbog političkih razloga, objavljen znatno kasnije, te je stupio na snagu tek 20. rujna 1991. godine. Zakon o obrani je djelomično regulirao i nadležnost te djelokrug i način rada vojno sigurnosnog sustava Republike Hrvatske. Člankom 151. Zakona o obrani utemeljena je Sigurnosno-informativna služba kao organ koji obavlja „stručne poslove sigurnosti oružanih snaga i Ministarstva obrane“ čime je postojanje vojne sigurnosne službe formalizirano (Žunec i Domišljanović, 2000:88).

Što se tiče kontrole rada SIS-a, stavak 4. članka 151. Zakona o obrani propisao je da kontrolu rada nad radom SIS-a obavlja Ured za zaštitu ustavnog poretka, što znači da osim nadzora koje vrši ovo tijelo izvršne vlasti, rad SIS-a ne potpada ni pod koji oblik nadzora zakonodavne vlasti. Nastavno tome, vojna sigurnosna služba dobila je znatno veću slobodu djelovanja od SZUP-a (Žunec i Domišljanović, 2000:91).

3.2.4 Obavještajna uprava Glavnog stožera Oružanih snaga Republike Hrvatske (Obu GSOSRH)

Promjenom unutar MO i Glavnog stožera koja se počela provoditi u drugoj polovici 1996. godine, vojno-obavještajni poslovi preusmjereni su najvećim dijelom u Upravu za obavještajne

poslove Glavnog stožera (oznaka G-2) u čiji opseg rada spadaju strane oružane snage. Nastavno na Odluku o osnovama ustrojstva Glavnog stožera oružanih snaga Republike Hrvatske, Uprava ima zadaću točnog i usklađenog obavještajnog prikaza u zoni interesa i djelovanja oružanih snaga i to na taktičkoj, operativnoj i strategijskoj razini (zemljište, uvjeti, namjere, stanje, djelatnosti i mogućnosti neprijatelja), potom planira i usmjerava obavještajni rad u postrojbama i zapovjedništvima, nadzire postrojbe za obavještajno djelovanje, a treba sudjelovati i u koordiniranom radu svih obavještajno-sigurnosnih službi, i to tako da osigurava razmjenu podataka ili tako da smjernice koordinacije službi provodi u oružanim snagama. U zadaće Uprave ulazi i „obavještajno djelovanje na određene dijelove protivničkog sustava“, što može označavati elektronska djelovanja, specijalni rat i druge slične operacije. Jedna od težih zadaća Uprave je izvođenje i koordinacija elektronskog izviđanja sustava veza neprijatelja odnosno obavještajno zanimljivih subjekata. Prema nekim naznakama, Uprava je informacije dobivene ovim putem i nevoljko i škrto dijelila s drugim službama (Žunec i Domišljanović, 2000:97).

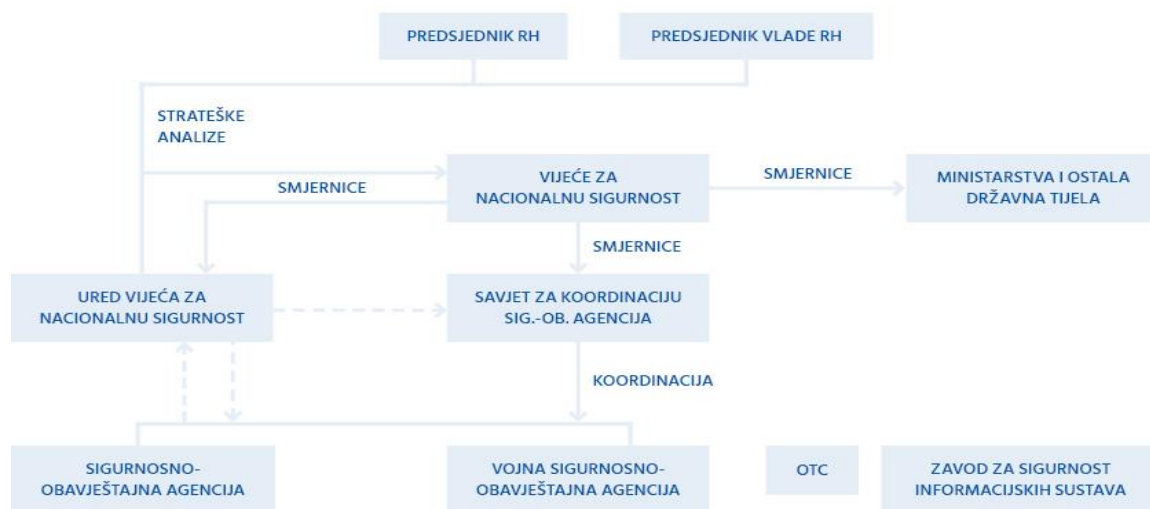
3.3 Reforma sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske nakon 2000. godine

Prema Badžim (2008) novi Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske koji je donesen 2006. godine donio je konkretne promjene u samoj upravljačkoj strukturi, a samim time i funkcioniranju sigurnosno – obavještajnih službi. Kako su takve službe imale temeljnu ulogu zaštite nacionalne sigurnosti, a s druge strane zbog određene opasnosti od zlouporaba vlastitih ovlasti u različite nenamjenske svrhe, taj segment uređenja je bio vrlo bitan za pravni i društveni interes. Stoga reforma sigurnosno-obavještajnog sustava u Hrvatskoj koja je provedena po drugi put u razdoblju od nekoliko godina, može upućivati na zaključak o dinamičnom razvoju materije i procesu traženja optimalnih strukovnih i pravnih rješenja (Badžim, 2008.).

Badžim (2008) novi prijedlog Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske (ZSOS) sigurnosno-obavještajni sustav definira kao prijeko potreban dio sustava nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske. Glavnu podjelu mu čine Sigurnosno-obavještajna agencija (SOA) i Vojna sigurnosno-obavještajna agencija (VSOA). „Vijeće za nacionalnu sigurnost (VNS) ima ulogu središnjeg političko-savjetodavnog tijela nadležnog za razmatranje i ocjenu ugroza nacionalne sigurnosti. Savjet za koordinaciju sigurnosno-obavještajnih agencija razrađuje odluke Vijeća i operativno usklađuje rad sigurnosno-obavještajnih agencija i drugih

državnih tijela u poslovima zaštite nacionalne sigurnosti.“ Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost (UVNS) je tijelo koje u stručnom pogledu prati rad Vijeća i Savjeta. „Zavod za sigurnost informacijskih sustava (ZSIS) nadležan je za tehnička područja u poslovima informacijske sigurnosti, a Operativno-tehnički centar (OTC) za nadzor telekomunikacija za ostvarivanje funkcije tajnog nadzora telekomunikacijskih usluga, djelatnosti i prometa za potrebe sigurnosno-obavještajnih agencija i redarstvenih vlasti u okviru provođenja kaznenog postupka“ (Badžim, 2008.).

„Sigurnosno-obavještajne agencije, u okviru svog djelokruga rada, prikupljaju podatke, korištenjem javnih izvora, komunikacijom s građanima i potraživanjem službenih podataka od državnih tijela, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i pravnih osoba, uključujući i uvid u registre i zbirke podataka i službenu dokumentaciju, te primjenom tajnih postupaka i mjera“ (Zakon.hr, 2024.).

Slika 1: Shema sigurnosno-obavještajnog sustava RH

3.3.1 Sigurnosno-obavještajna agencija (SOA)

„Sigurnosno-obavještajna agencija prikuplja i analizira podatke u cilju otkrivanja i sprječavanja radnji pojedinaca ili skupina koje su usmjerene protiv opstojnosti, neovisnosti, jedinstvenosti i suvereniteta RH, nasilnom rušenju ustroja državne vlasti, ugrožavanju ljudskih prava i

temeljnih sloboda te osnova gospodarskog sustava RH. SOA također prikuplja i analizira podatke političke, gospodarske, znanstveno-tehnološke i sigurnosne prirode koji se odnose na strane države, organizacije, političke i gospodarske saveze, skupine i osobe te ostale podatke koji su od značaja za nacionalnu sigurnost“ (SOA, 2024.).

„U svojem djelovanju SOA:

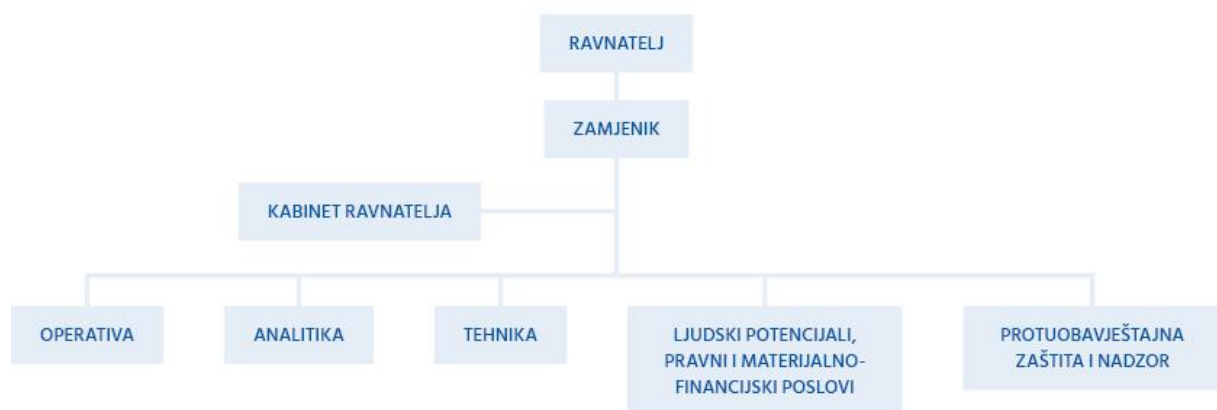
- prikuplja podatke u RH i inozemstvu koristeći široki raspon mjera, uključujući ljudske i otvorene izvore te tehnička sredstava,
- obrađuje i analizira prikupljene podatke i o svojim saznanjima izvješćuje nadležna tijela,
- istražuje i sprječava strano obavještajno djelovanje protiv interesa RH,
- izrađuje sigurnosne prosudbe i procjene
- obavlja sigurnosno provjeravanje“ (SOA, 2024).

„SOA prikuplja i analizira podatke o:

- sigurnosno-političkim i gospodarskim procesima i pojavama u okruženju i svijetu koje bi mogle utjecati na interese i sigurnost RH,
- opasnostima od terorizma i drugih oblika organiziranog nasilja u RH i svijetu te proliferacije oružja za masovno uništenje,
- aktivnostima stranih sigurnosno-obavještajnih službi koje ugrožavaju hrvatske nacionalne interese,
- ekstremističkom djelovanju i organiziranju koje ugrožava ustavni demokratski poredak i ljudska prava i slobode,
- organiziranom kriminalu i korupciji,
- ratnim zločinima, zatočenim i nestalim osobama tijekom Domovinskog rata te neotkrivenim masovnim grobnicama,
- neovlaštenom ulasku u zaštićene informacijske i komunikacijske sustave državnih tijela te odavanju klasificiranih podataka i
- ugrožavanju najviših državnih dužnosnika te šticećenih objekata i prostora“ (SOA, 2024.).

Sigurnosno-obavještajna agencija o važnim spoznajama i procjenama za nacionalnu sigurnost izvješćuje državna tijela poput Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva vanjskih i europskih poslova, Državnog odvjetništva, USKOK-a, Ministarstva obrane, Ministarstva financija, Ministarstva gospodarstva i ostale.

„U ostvarenju svojih zadaća SOA razvija partnerstva s većim brojem sigurnosno-obavještajnih službi drugih država te sudjeluje u radu više međunarodnih sigurnosno-obavještajnih multilateralnih foruma i organizacija. Ova je suradnja izrazito važna, budući da su suvremeni sigurnosni izazovi, poput terorizma ili organiziranog kriminala, transnacionalni i na njih ni jedna država ne može samostalno odgovoriti već samo u međusobnoj suradnji. Osim toga, SOA međunarodnom suradnjom dobiva podatke i ostvaruje uvid u neke pojave i procese koje ne može pratiti vlastitim resursima, a potencijalno mogu ugroziti i hrvatske interese poput piratstva na morima, skupina organiziranog kriminala na drugim kontinentima ili globalnog terorizma.“ (SOA, 2024.).

Slika 2: shema ustroja SOA-e

3.3.2 Vojna sigurnosno-obavještajna agencija (VSOA)

Vojna sigurnosno-obavještajna agencija osnovana je temeljem Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske (NN 79/06 i NN 105/06) kao jedna od dvije sigurnosno-obavještajne agencije u Republici Hrvatskoj. „Zadaće sigurnosno-obavještajnih agencija u Republici Hrvatskoj su sustavno prikupljanje, analiza, obrada i ocjena podataka koji su od značaja za nacionalnu sigurnost, s ciljem otkrivanja i sprječavanja radnji pojedinaca ili skupina koje su usmjerene protiv opstojnosti, neovisnosti, jedinstvenosti i suvereniteta Republike Hrvatske, nasilnom rušenju ustroja državne vlasti, ugrožavanju Ustavom RH i zakonima utvrđenih ljudskih prava i temeljnih sloboda te osnova gospodarskog sustava

Republike Hrvatske i koji su nužni za donošenje odluka značajnih za ostvarivanje nacionalnih interesa u području nacionalne sigurnosti“ (VSOA, 2024.).

„VSOA je ustrojstvena jedinica Ministarstva obrane za planiranje i provođenje potpore Ministarstvu obrane i Oružanim snagama za izvršenje zadaća obrane opstojnosti, suvereniteta, neovisnosti i teritorijalne cjelovitosti Republike Hrvatske. VSOA prikuplja, analizira, obrađuje i ocjenjuje podatke o vojskama i obrambenim sustavima drugih zemalja, o vanjskim pritiscima koji mogu imati utjecaj na obrambenu sigurnost te aktivnostima u inozemstvu koje su usmjerene na ugrožavanje obrambene sigurnosti zemlje. Ravnatelja VSOA-e imenuje se, odnosno razrješuje rješenjem koje supotpisuju Predsjednik Republike i predsjednik Vlade“ (VSOA, 2024.).

4. ARGENTINA I SIGURNOSNO-OBAVJEŠTAJNI SUSTAV

4.1 Razvoj sigurnosno-obavještajnog sustava Latinske Amerike i Argentine

Prema Warner (2014:26) obavještajni sustavi su jedinstveni, te ih je nemoguće podijeliti jer su usko povezani sa političkim sustavom određene države i skroz su usklađeni s normama i vrednotama režima na vlasti. Vojni udar koji se 1930. godine dogodio u Argentini predstavljao je „početnu točku razdoblja obilježenu uporabom sile protiv opozicije, razdoblju rasta tajne države unutar države, bez kontrole i odgovornosti, koja se bavila nadziranjem, poticanjem, špijunažom, ucjenama i provjeravanjem” (Estévez, 2014: 572). Za razdoblja restriktivne demokracije (1930. – 1943.) usavršena je obavještajna mreža u kojoj je *political policing* birokratiziran i centraliziran, čim je znatno povećan kapacitet države da djeluje na cjelokupnom teritoriju. Obavještajni sustav Argentine u svojoj prošlosti se sastojao od više obavještajnih službi. Tako je utemeljena vodeća obavještajna služba koja je bila odgovorna predsjedniku, a koja je tijekom vremena mijenjala i svoj naziv (CIDE, SIDE, CNI, SI). Postojale su i obavještajne službe nekoliko rodova vojske, obavještajne službe federalne policije i obavještajne službe sigurnosti, a svima im je zajedničko što su se do 1980.-ih godina razvijale pod velikom prismotrom vojske (Kos-Stanišić i Šunjić: 2020: 123).

Nakon što je Juan Perón 1946. došao na vlast i uspostavio Ured za koordinirane državne informacije (CIDE) započinje moderna argentinska obavještajna povijest. Prije osnivanja CIDE-a u Argentini su postojale samo obavještajne službe oružanih snaga čija je temeljna uloga bila baviti se vojnom obavještajnom aktivnošću nužnom za donošenje strateških vojnih odluka, ali i političkom obavještajnom aktivnošću u zemlji i inozemstvu. „CIDE je u teoriji trebao biti civilna agencija za vođenje obavještajnih operacija u zemlji i inozemstvu za potrebe federalne vlade. No, u stvarnosti šef CIDE-a bio je visoki vojni časnik koji je izravno odgovarao Perónu koji je pak CIDE koristio kao mehanizam političke i administrativne kontrole za ostvarenja vlastitih političkih ciljeva“ (Kos-Stanišić i Šunjić: 2020: 123). Tako su u biti sve informacije iz svih izvora završavale su u CIDE-u. Vojne obavještajne službe imale su pak vojne zadaće.

Trenutak kad je Perón svrgnut s vlasti, vlada Pedra Arambure 1956. godine je preimenovala CIDE u Tajništvo za državne informacije (*Secretaria de Inteligencia del Estado*, SIDE). „SIDE je bila glavna obavještajna služba izravno podređena predsjedniku, a zadaća joj je bila nadgledati i koordinirati rad svih ostalih obavještajnih službi, uključujući i vojne. Paralelno je ukinuto Federalno vijeće za sigurnost koje se nalazilo u sklopu Ministarstva unutarnjih poslova, a žandarmerija i pomorska policija stavljene pod Ministarstvo kopnene

vojske, odnosno Ministarstvo mornarice što je vodilo militarizaciji unutarnje sigurnosti“ (Kos-Stanišić i Šunjić: 2020: 123-124). Za vrijeme Peróna vojne obavještajne službe bavile su se isključivo određenom vojnom problematikom, a dobile su i zadaću da se bore protiv komunističkih simpatizera u vladi, sindikata, sveučilišta itd. U vrijeme Artura Frondizija 1961. godine SIDE se bavio borbom protiv komunizma. Kako je preuzeo dosta puno zadaća, SIDE je 1963. godine transformiran, ali je opet ostao središnja obavještajna služba. Nadalje, vojna vlada 1966. godine osnovala je Središnju nacionalnu obavještajnu službu (Central Nacional de Inteligencia, CNI) kao glavno tijelo direktno odgovorno predsjedniku države. Temeljna zadaća bila je formulirati nacionalnu obavještajnu doktrinu, nadgledati i koordinirati rad svih obavještajnih službi, uključujući i SIDE u čijoj se zgradi nalazilo sjedište CNI-ja. Stupajući Peróna na vlast (1973. – 1974.) usvojena je odluka da funkciju šefa CNI-ja i SIDE-a treba voditi jedna te ista osoba. CIDE je za vrijeme vojnog udara protiv Peróna 1976. godine imao uglavnom stalan karakter. Obrazlažući da problemi Argentine zahtijevaju radikalne mjere, novi predsjednik general Jorge Rafael Videla, SIDE je rekonstruirao u tajnu policiju koja je nadzirala gerilske grupe, studente i ostale organizacije i pojedince koji bi mogli predstavljati prijetnju naciji (Kos-Stanišić i Šunjić: 2020: 124). Zadnja faza autoritarne prošlosti Argentine (1976. – 1983.) vojska je provodila proces nacionalne reorganizacije s ciljem razbijanja „populističkog političkog” društva koje su činili peronizam, sindikati, stranačka demokracija i etatizam koje su smatrali odgovornim za dugotrajno propadanje Argentine (Merkel 2011: 192). U tom periodu vojska je diktirala radom SIDE-a i ostalim obavještajnim službama. Tada su određena vojna tijela imale posebne obavještajne jedinice gdje je najpoznatiji bio Bataljon 601, specijalna obavještajna jedinica odgovorna za najgora kršenja ljudskih prava. Neki smatraju da su Bataljon 601 i SIDE imali glavnu ulogu u državnom terorizmu koji je tijekom 1976. – 1983. provodila vojska i da su bili na prvoj liniji obrane protiv „unutarnjih neprijatelja”. „Ricardo Natale, Alfonsinijev šef CNI-ja koji je bio u prilici upoznati strukturu i funkcioniranje argentinskog obavještajnog sustava zaključio je da se u razdoblju 1955. – 1983. SIDE bavio opsežnim aktivnostima niske kvalitete, ali da nije imao previše moći jer su se sve odluke donosile na temelju informacija vojnih obavještajnih službi. SIDE je predstavljao niz ureda koji je pripremao informacije koje je trebalo plasirati u javnost i skrenuti pažnju s aktivnosti vojnih obavještajnih službi“ (Kos-Stanišić i Šunjić: 2020: 125).

4.2 Reforma sigurnosno-obavještajnog sustava Argentine do 2001. godine

Prema Kos-Stanišić i Šunjić (2020.) demokratizacija je na primjeru Argentine stavila pitanje demokratske civilne kontrole nad obavještajnim službama i oružanim snagama. Zaključak je bio da će pod nadzorom civila, obavještajne službe biti demokratičnije i otvorenije građanima, a da će zakonodavna i sudska vlast kontrolirati obavještajne aktivnosti izvršne vlasti. Zbog tog svega bilo je potrebno napraviti razliku policijskih agencija i vojske, te osnovati alate koji bi trebali osigurati suzdržanost oružanih snaga od obavljanja obavještajnih aktivnosti. „Demokratizaciju argentinskih obavještajnih službi može se podijeliti na razdoblje prije i poslije 2001., odnosno donošenja Zakona o nacionalnom obavještajnom sustavu. Kratkotrajna tranzicija iz nedemokratskog u demokratski oblik vladavine završena je pobjedom na izborima vođe radikalne stranke Raula Alfonsina Foulkesa (1983.-1989.)“ (Kos-Stanišić i Šunjić: 2020: 126). Merkel (2011:218) navodi da je tada započeo proces demokratske konsolidacije i da se tada Argentina pozicionirala u delegativnu demokraciju.

„Korištenje obavještajnog aparata u svrhu zastrašivanja političkih protivnika i građana bilo je na snazi tijekom gotovo polustoljetnog razdoblja, što je ostavilo traga na argentinske građane. Ujedno, formiralo je određene obrasce ponašanja unutar obavještajnih i političkih struktura kad je u pitanju funkcioniranje obavještajnog sustava. Kultura terora i represije odnosno zlouporabe obavještajnog aparata za vlastite političke ciljeve, nasljeđe je s kojim su se nove demokratske vlasti Argentine morale nositi“ (Kos-Stanišić i Šunjić, 2020: 127).

Tada je 1988. godine donesen Zakon o nacionalnoj obrani. Taj Zakon je uvelike zamijenio postojeću bit nacionalne sigurnosti. Vojska i vojna obavještajna služba bile su specijalizirane za obavljanje poslova koji su se odnosili samo na vanjske ugroze. Tad se planiralo kako će vojnu sigurnosnu službu zamijeniti agencija koja je podređena ministru obrane. Stupanjem na snagu tog Zakona opet je došlo do sukoba između civilne vlasti i vojske, ali do nekakve ozbiljnije ugroze nije došlo. Ali, napadom na vojarnu La Tablada, Alfonsin je naredio niz uputa kojima je ukinuo određene zakonske odredbe, te vratio vojsci ulogu protiv unutarnjih prijetnji, a predsjednicima je dao mogućnost da i dalje koriste obavještajne službe u borbi protiv svojih unutarnjih prijetnji. Kako je pokušao promijeniti i provesti samu demokratizaciju obavještajnih službi Argentine, što se činilo jako pozitivnim, No, neki ga autori navode da nije došlo do značajnije promjene jer obavještajne službe i dalje nisu bile pod kontrolom i nadzorom civila, niti dosega pravosuđa (Kos-Stanišić i Šunjić, 2020: 128).

Promjene su stigle 1991. – 1992. godine kad je donesen drugi Zakon, a to je Zakon o unutarnjoj sigurnosti no. 24.059 (Ley de Seguridad Interior). On je uvelike donio promjene u samom sustavu obavještajnog sustava Argentine. S navedenim zakonom donesena su prva tijela koja su obavljala demokratski nadzor istih službi, a to su bili Zajednički odbor Nacionalnog kongresa za nadzor unutarnjih sigurnosnih i obavještajnih aktivnosti i agencija, Unutarnje vijeće sigurnosti unutar izvršne vlasti i Uprava za unutarnje poslove obavještajne službe u Tajništvu unutarnje sigurnosti Ministarstva unutarnjih poslova. Zadnje tijelo bilo je prvo koje je imalo demokratski legitimitet (Kos-Stanišić i Šunjić, 2020: 129).

Demokratizacija obavještajnog sustava Argentine nije imala lomove koji bi promovirali duboke promjene, stoga su političari na vlasti umjesto fundamentalnih reformi pribjegavali restrukturiranju organizacije. „Bitno je podsjetiti da u Argentini obavještajna služba nije samo instrument politike, već je i konstitutivni element koji je sudjelovao u stvaranju političkog reda te da to čini i u demokraciji“ (Kos-Stanišić i Šunjić, 2020: 131). Da bi se obavještajna služba stvarno demokratizirala obavještajni djelatnici i njihove organizacije trebali bi zamijeniti lojalnost političarima na vlasti s lojalnošću i služenjem narodu. Sve navedeno vodi tome da obavještajni sustav Argentine služi pretežito vladajućoj garnituri, a ne građanima, te tako možemo okarakterizirati i zadnja dva desetljeća obavještajnih službi Argentine (Kos-Stanišić, Šunjić, 2020.).

5. USPJEŠNOST REFORME OBAVJEŠTAJNE ZAJEDNICE REPUBLIKE HRVATSKE I ARGENTINE

Od samog osamostaljenja Republike Hrvatske pa do danas sigurnosno-obavještajni sustav RH prošao je brojne transformacije, od strukturnih do zakonodavnih promjena. Proces iz jednostranačkog k višestranačkom modelu je bila jedna od prvih većih reformi samog sustava. Sam sustav je imao veliku ulogu za vrijeme oružanih sukoba, kao i u vremenu poslije rata. Međutim, tu je u većem broju slučajeva dolazilo i do same zlouporabe istog tog sustava od strane politike, a koja je sama bila izložena kritikama međunarodne javnosti. Nastavno tome, sam sigurnosno-obavještajni sustav je određene građane koji su imali razno razne kritike prema tadašnjem političkom vodstvu, smatrao predmetom istraga. Uz sve to treba spomenuti da tada nisu postojali nadzori niti rada, a niti samih financija sustava. Postojeća situacija se počela mijenjati 2000. godina kada je tadašnja vlada krenula u temeljite promjene unutar samog političkog sustava. Ali opet su se promjene koje su se odnosile na sigurnosni sustav kretale vrlo sporo. U tom periodu treba spomenuti osnivanje Vijeća za građanski nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija. To je bilo tijelo zaduženo za nadzor sigurnosnih službi. Glavna i temeljna reforma dolazi 2006. godine kad se donosi Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu (ZSOS) koji donosi nekakve promjene, međutim sam sustav ostaje i dalje na „klimavim“ nogama i to npr. u području zapošljavanja, samom izvješćivanju o radu i sl. (Bosanac, 2015.).

Juan Perón je osnovao centralnu obavještajnu službu Argentinu 1946. godine pod raznim imenima CIDE, SIDE, SI, te je ona kao takva i ostala glavna obavještajna služba u 20. stoljeću. Temeljna zadaća joj je bila borba protiv domaćih protivnika režima, a to sve je uzrokovalo brojne zločine, kao i kršenje temeljnih ljudskih prava, poglavito u vrijeme prljavog rata. 1983. godine dolazi do promjene nedemokratskog oblika vladavine u demokratski, a samim tim trebalo je provesti demokratizaciju obavještajnog sustava Argentine. Obavještajnim službama koje su predstavljale izvan ustavne aktere, glavni i temeljni cilj je bio da ne budu kažnjeni za zločine koji su bili počinjeni unutar same vojne vladavine. Tek nakon što su zajednički sa ostalim vojnim akterima to i postigli, okrenuli su se izvršnoj vlasti koju su štitili od političkih protivnika, same kritike medija, te ostalih udara. Sad se postavlja pitanje, da li su predsjednici Menem i Alfonsín stvarno i željeli provesti transformaciju samog obavještajnog sustava. Oni su umjesto temeljnih reformi napravili samo reorganizaciju obavještajne službe. Novi Zakon o

nacionalnom obavještajnom sustavu usvojen je 2001. godine, ali ni on nije značajnije promijenio funkcioniranje obavještajnog sustava. I dalje se nastavila praksa kršenja ljudskih prava iz političkih razloga i raznih osobnih osvećivanja, ali svakako ne u zaštiti nacionalne sigurnosti. Iako postoje brojni mehanizmi za demokratsku kontrolu obavještajnog sustava, određeni civili koji su zaduženi za tu vrstu kontrole, više su orijentirani kako bi se dodvorili vladajućoj garnituri, a ista ta vladajuća garnitura obavještajne službe koristi za svoje svrhe.

„Budući da su u Latinskoj Americi na snazi predsjednički sustavi vladavine, parlamentarni odbori koji nadziru obavještajne aktivnosti i koji bi trebali biti središnji element nadzora nisu pretjerano korisni. Stoga su praksu korištenja obavještajnih službi kao „političkih policija” nastavili prakticirati i svi demokratski izabrani predsjednici. Budući da se obavještajne službe posljednje demokratiziraju, a demokratizacija je proces, izražavamo nadu da će u budućnosti argentinske obavještajne službe više služiti građanima, a manje političarima na vlasti“ (Kos-Stanišić, Šunjić: 2020: 133).

6. NADZOR SIGURNOSNO-OBAVJEŠTAJNOG SUSTAVA

Države imaju svoj obavještajni aparat sa zadanim ciljevima i zadacima. One predstavljaju temelj svake države, te daju određene činjenice za sigurnost i države i društva u cjelini. Nastavno tome, moraju zadovoljiti oči javnosti i moraju se temeljiti na zakonitosti samog funkcioniranja i rada. „Demokratski nadzor nad obavještajnim službama predstavlja izazov i danas postoje različiti modeli demokratskog nadzora nad ovim službama, zavisno od različitih država i političkih sistema“ (Deljković, 2005:266).

Zaključujemo da je proces demokratske kontrole rezultat samog sustava vlasti, politike, te povijesti i kulture, a samim time ne postoji krajnji model za demokratsku kontrolu obavještajnih službi jer svaku aktivnost koju primjenjuju izvršni, zakonodavni i sudski subjekti zahtijevaju zakonitost, razmjernost i ispravnost za djelatnosti koje su izričito povezane s tajnošću (DCAF, 2003).

Službe sigurnosti su zbog svog opsega posla i eventualnih zlouporaba i kršenja ljudskih prava najčešće i najviše izložene samim kritikama. Shodno tome, u svijetu postoje dvije vrste kontrola takve vrste sigurnosti i to unutarnja i vanjska. Unutarnji nadzor podrazumijeva rad službe, dok se pod vanjskim nadzorom smatra kontrola izvršne, zakonodavne i sudske vlasti.

Krajem 20. stoljeća Bilandžić (1999) je smatrao da su tijela koje su sastavnice izvršne vlasti morala nadopuniti sa parlamentarnim kontrolama za gotovo sve europske države. Npr. u Njemačkoj, Švicarskoj i Nizozemskoj parlamentarni odbori su imali široke ovlasti, kao i mogućnost pristupa najosjetljivijim informacijama, ali su bili obvezni na obvezno čuvanje tajne. Za razliku od ostalih država, gdje su ovlasti dosta sužene i praktički se sve svodi da parlamentarni odbori povremeno šalju izvještaje o radu službi sigurnosti (Bilandžić, 1999:146).

Temeljno jamstvo zakonitosti operacija služba sigurnosti je sudski nadzor. Sve one osobe koje smatraju da su im povrijeđena ljudska prava i slobode mogu potražiti na sudu svoje pravo. „Pravo na sudsku zaštitu jamči se nacionalnim i zakonskim rješenjima, no isto tako garancije se nalaze i u međunarodnim sporazumima, kao što je Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Ovo ujedno jamči i traženje zadovoljštine pred međunarodnim sudovima (Europski sud za ljudska prava)“ (Bilandžić, 1999:146).

Prema Bilandžić (1999) sudska kontrola može bit dvostruka, a to se odnosi na kontrolu već odrađenih aktivnosti s ciljem sprečavanja prekoračenja ovlasti ili zlouporaba, te zahtjevi službama sigurnosti da prikupe određene suglasnosti kako bi se onemogućile kršenja temeljnih

prava i sloboda. Bilandžić skreće pažnju na Švedsku i Finsku koje kontrolu službi sigurnosti vrši i ombudsman (Bilandžić, 1999:146).

Kad gledamo sami nadzor sigurnosnih agencija, postavlja se nekoliko pitanja. To pitanje se odnosi na objektivni nadzor samog rada agencija od strane izvršne vlasti. Ali postoje pitanja koja se odnose i na nadzore od strane parlamentarnih, neovisnih tijela. Za njih treba postojati pristup informacijama. Tu opet dolazi do problema jer takve osobe teško mogu doći do određenih informacija za određene radnje koje su pretežno tajne. Svakako zakoni nalažu da se takvim tijelima dostave relevantni i točni podaci, ali i u tom slučaju dolazi do manjkavosti prilikom dostave samih informacija.

Bilandžić (1999) službe sigurnosti zbog svog obima posla, a to su zatvorenost i tajnost, ocjenjuje da često imaju mogućnost da promijene samu dostavu informacija, i to u nekakvom „prerađenom“ formatu. Ističe da je jako bitno u tom segmentu skrenuti pažnju na obrazovanje samih pripadnika službi sigurnosti u području ljudskih prava i kontrole javnosti, kako bi se moguće zlouporabe smanjile, a javnost uvjerala u povjerenje službi koje joj i služe. (Bilandžić, 1999:146).

6.1 Civilni i demokratski nadzor sigurnosno-obavještajnog sustava Republike Hrvatske

U RH postoje tri razine nadzora. Osim parlamentarnog i stručnog nadzora, postoji i građanski nadzor rada agencija, kao rijedak primjer među državama u svijetu. Uzme li se u obzir i činjenica da Vrhovni sud odobrava mjere kojima se privremeno ograničavaju neka ustavna ljudska prava i temeljne slobode, može se govoriti i o četvrtoj, tzv. sudskoj razini nadzora SOA-e koju provodi najviša sudska instanica u državi (SOA, 2024.).

Nadzor nad SOA-om sastavni je dio prihvaćenih standarda u svakodnevnom radu. Pri tome nadzor ima dvije dimenzije. S jedne strane, postoji institucionalni i propisani nadzor. S druge strane, zakonitost i etičnost djelovanja SOA-e osigurava se stalnom izgradnjom osobne profesionalnosti i integriteta zaposlenika, posebice rukovoditelja. Takvi će djelatnici u svakodnevnom radu kao sastavni dio svojeg poziva prihvaćati zakonska i demokratska mjerila i standarde. Ovakav profesionalni stav njeguje se na svim razinama čime se dodatno učvršćuje položaj SOA-e kao institucije koja je u skladu sa svojom ulogom u demokratskom društvu.

Na stručnoj razini nadzor nad radom SOA-e provodi Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost (UVNS), na parlamentarnoj razini nadzor provodi Hrvatski sabor neposredno ili posredstvom saborskog Odbora za unutarnju politiku i nacionalnu sigurnost i na razini građanskog nadzora Vijeće za građanski nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija (SOA, 2024.).

U ostvarivanju parlamentarnog nadzora Hrvatski sabor može zatražiti:

- od SOA-e izvješće o radnjama i mjerama koje provodi,
- od SOA-e izvješće o provođenju mjera tajnog prikupljanja podataka ili o provođenju mjera tajnog prikupljanja podataka prema određenim osobama,
- od predsjednika Vrhovnog suda izvješća o mjerama tajnog prikupljanja podataka ili o mjerama tajnog prikupljanja podataka prema određenim osobama,
- izvješće o tome prikuplja li SOA podatke koji se tiču zastupnika ili osobe koja je član njegovog obiteljskog kućanstva (SOA, 2024.).

Stručni nadzor nad radom agencija obavlja UVNS koji u tom smislu:

- prati i nadzire zakonitost rada,
- prati i nadzire ostvarivanje propisanih ciljeva i djelokruga,
- prati i nadzire djelotvornost i svrhovitost rada,
- nadzire uporabu financijskih sredstava,
- nadzire koordinaciju i suradnju sigurnosno-obavještajnih agencijama i odgovarajućih službi drugih država (SOA, 2024.).

U obavljanju nadzora, UVNS i saborski Odbor mogu imati uvid u izvješća i druge dokumente SOA-e te obavljati razgovore s ravnateljem i zaposlenicima, kada je to nužno radi utvrđenje činjenica. Ukoliko se po obavljenom nadzoru utvrdi kršenje Ustava ili zakona, predstojnik UVNS-a dužan je odmah poduzeti mjere otklanjanja nepravilnosti i o tome izvijestiti Predsjednika RH i predsjednika Vlade RH, te predsjednika Hrvatskog sabora, ukoliko je nadzor obavljan na zahtjev Sabora (SOA, 2024.).

Građanski nadzor nad radom SOA-e provodi Vijeće za građanski nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija koje:

- prati zakonitost rada SOA-e,
- prati i nadzire primjenu mjera tajnog prikupljanja podataka kojima se ograničavaju ustavna ljudska prava i temeljne slobode,

- o prikupljenim saznanjima i podacima obavještava Vijeće za nacionalnu sigurnost, predsjednika Hrvatskog sabora, predsjednika Odbora te ravnatelja SOA-e (SOA, 2024.).

Pravovremen nadzor obavještajnih službi veliki je zadatak u težnji k demokratskom društvu.

Prema Badžim (2008) važnost nadzora je jako bitna stavka u samom kontekstu obavještajne zajednice. Bitna je iz zbog mogućnosti zlouporaba u vezi zadaća u inozemstvu, a samim time i korištenjem raspoloživih mehanizama i unutar zemlje. Zaključuje da posebne vrste nadzora nad obavještajnim službama proizlaze iz obilježja opsega i sadržaja predmeta rada, obilježja tajnosti i upotrebljivosti raspoloživih instrumenata i informacijskog fonda u nezakonite svrhe (Badžim, 2008:1043).

Badžim (2008) navodi da zlouporaba i prekoračenje svojih ovlasti u obavještajnom radu mogu imati temelje u npr. političkim strukturama ili npr. sasvim suprotno u nekakvim kriminalnim, poslovnim i ostalim radnjama i to smatra namjernim prekoračenjem ovlasti, dok ona nenamjerna prekoračenja mogu proizlaziti iz npr. nekvalitetnost kadrovanja, educiranja i sl. (Badžim, 2008:1044)

Kad govorimo o opasnostima od zlouporaba sigurnosno-obavještajnih službi, treba skrenuti pozornost na mogućnost zlouporabu u različite svrhe poput političkih, poslovnih, materijalno-financijskih i dr, i to:

- pribavljanjem nezakonitih podataka;
- primjenom nezakonitih postupaka;
- zadržavanjem prikupljenih podataka koji se odnose na svrhu zbog kojih je prikupljanje poduzeto;
- zlouporabom raspoloživog fonda podataka ustupanjem neovlaštenim osobama i institucijama, stranim i domaćim, radi ostvarivanja osobnih, grupnih, stranačkih ili drugih nelegitimnih interesa (Badžim, 2008:1044).

6.2 Nadzor sigurnosno-obavještajnog sustava Argentine

Prema Fontan Balestra (2000.) moraju se uspostaviti dva predujeta za učinkovito ograničavanje aktivnosti obavještajnih službi. Na prvom mjestu moraju se donijeti jasni zakoni koji definiraju vrstu, moć, ovlast i postupak kontrolnog tijela. Drugo, nakon što zakonodavstvo

ustanovi oblik kontrole, na samom je Kongresu da ustanovi kontrolni mehanizam za aktivno rješavanje zadataka. To uključuje postavljanje propisa kojima se upravlja izborom članova i drugih proceduralnih pitanja koja nisu obuhvaćena zakonom. Također, obuhvaća raspodjelu sredstava, pomoćnog osoblja, proračuna i drugih tehničkih sredstava kako bi se kontrolnim tijelima omogućilo učinkovito obavljanje dodijeljene funkcije. Kongres može provoditi dvije različite vrste kontrola. Glavna svrha kontrole je orijentirana kako bi se poboljšala učinkovitost obavještajnih službi, dok se drugi mehanizam temelji na istražnoj kontroli koji za cilj ima istražiti sumnje na nepravilnosti, otkriti probleme i otkriti zlouporabe i pogreške.

U Argentini su obavještajne agencije i njihovi agenti podložni sudskom postupku kad god počine zločin. Kao i druge državne agencije, protiv njih se može tužiti radnje poduzete u okviru svojih dužnosti. U većini slučajeva opća konstitucionalna i postupovna odredba o presretanju pošte, prisluškivanju telefona, i druge oblike komunikacije, ometanje posjeda i upuštanje u različite vrste ilegalnih aktivnosti, u teoriji, odnose se na aktivnosti obavještajnih službi. U praksi, međutim, suci nisu obaviješteni o tim aktivnostima. Bilo zato što agenti smatraju da su informacije povjerljive ili iznimno osjetljive, ili zato što kada vršeći pretragu i zapljene agenti samo slijede naznake koje ne zadovoljavaju pravni standardi potrebni za takve aktivnosti, obavještajne aktivnosti rijetko dopiru do sudova. Čine to samo kada skandali ili medijske intervencije rasvijetle neke konkretne stvari, a onda je uglavnom prekasno za popravak već nastale štete. Osim toga, Argentina nema poseban pravni sustav za rješavanje delikatnih pitanja uključenih u obavještajne aktivnosti, kao što su osjetljive ili povjerljive informacije. Štoviše, nekoliko kaznenih zakona kažnjava otkrivanje povjerljivih podataka od strane sigurnosnih ili obavještajnih agenata. Dakle, kada suci provode istragu o obavještajnim agentima i aktivnostima, često se susreću s agentima i njihovim tvrdnjama da nije moguće otkriti tajne podatke (Fontan Balestra, 2000.).

Kos- Stanišić i Šunjić (2020a) demokratizaciju argentinskih obavještajnih službi podijelili su na razdoblje od 1983. do 2001. i razdoblje nakon 2001. i donošenja Zakona o nacionalnoj obavještajnoj službi. U prvom razdoblju je obavještajni sektor stavljen pod civilne prerogative i usvojen je novi pravni okvir za djelovanje obavještajnih institucija, ali demokratska kontrola nije postignuta. U drugom razdoblju demokratizacije argentinske glavne obavještajne službe, uloga dvaju aktera u procesu demokratske kontrole – predsjednika Néstora Kirchnera (2003.-2007.) i Cristine Fernández de Kirchner (2007.-2015.) bila je značajna. Néstora Kirchnera dočekao je na papiru institucionalizirani sustav nacionalne sigurnosti i imao je mogućnost poboljšanja funkcioniranja obavještajnog sustava opterećenog autoritarnim naslijeđem i skandalima

iz prošlosti. No, umjesto reformi, regulirao je funkcioniranje obavještajne služba koristeći se dekretima koji su imali pozitivan učinak na kazneni progon odgovornih za terorizam, korupciju, kršenje ljudskih prava i niz drugih kaznenih djela, ali su određene odredbe također omogućile prikrivanje nekih nezakonitih aktivnosti u obavještajnoj zajednici. Kirchner je ukinuo postojanje tajnih zakona i dao nove ovlasti Povjerenstvu za nadzor nad obavještajnim tijelima, ali nažalost zakonski okvir nije bio adekvatno primijenjen u praksi. Predsjednica Cristina Fernández de Kirchner nastavila je politiku izdavanja dekreta o uvođenju manjih promjene u obavještajnom sektoru. Uz optužbe da je obavještajnu službu stavila pod svoju kontrolu i zbog sumnjive smrti državnog tužitelja Alberta Nisman, reforma iz 2015. ocijenjena je motiviranom isključivo političkim razlozima. Kos- Stanišić i Šunjić (2020a) zaključuju da je predsjednički par Kirchner donosio uredbe i zakone koji su trebali povećati odgovornost za dosadašnje aktivnosti i transparentne buduće aktivnosti, ali i njihovo prikrivanje i instrumentaliziranje.

7. ZAKLJUČAK

U suvremenom svijetu ne postoji ni jedan isključivo nacionalni sigurnosni izazov ili prijetnja, već svaki ima svoju međunarodnu dimenziju ili učinak. Stoga, sigurnosno-obavještajne agencije demokratskih država sve veći naglasak u svom radu stavljaju na trajnu i intenzivnu međunarodnu suradnju sa saveznicima i partnerima s kojima razmjenjuju podatke, upozorenja i procjene te iskustva i prakse. Na ovaj način sigurnosno-obavještajne agencije štite zajedničke vrijednosti i interese. SOA ima vrlo razvijenu međunarodnu sigurnosno-obavještajnu suradnju s desecima sigurnosnih i obavještajnih agencija. Osobito značajnu sigurnosno-obavještajnu suradnju SOA ostvaruje sa sigurnosnim i obavještajnim agencijama država članica NATO-a i EU. (SOA, 2024.) Tatalović, Grizold i Cvrtila (2008:320) prije petnaest godina su zaključili da „Glavni problemi i zadaće u djelovanju svih hrvatskih obavještajnih službi su potreba poboljšavanja koordinacije njihova djelovanja, neodgovarajuća stručna i obrazovna struktura kadrova (što je posljedica korištenja službi za političke potrebe devedesetih godina), te potreba ustanovljavanja organiziranog sustava školovanja kadrova za potrebe obavještajnih službi“. Unatoč značajnom napretku, imamo dojam da su neki od navedenih problema i dalje aktualni.

Argentina je tijekom posljednjih desetljeća pokušala razviti vanjske mehanizme za kontroliranje obavještajnog aparata. Napravljen je velik korak, te su doneseni brojni zakoni koji su bili nepoznati prije dvadesetak godina. Jedan od glavnih koraka koji je definirao tu činjenicu jest osnivanje kongresnog povjerenstva kontrole obavještajnih aktivnosti. No, sam proces je daleko od završetka, te mnoge reforme koje su još uvijek u tijeku i brojni zakonski prijedlozi koji uređuju kontroliranje obavještajnog sustava, te učinkovitog kongresnog i sudskog nadzora nisu završeni.

LITERATURA

1. Badžim Joško (2008.) „*Sigurnosno-obavještajne službe u demokratskom društvu – u povodu reforme sigurnosno-obavještajnog sustava u Republici Hrvatskoj*“, Hrvatska javna uprava, god.8. br. 4, str1015-1052.
2. Barić Robert i Cvrtila Vlatko (2008) *Europska sigurnost na početku 21. stoljeća*, u u Tatalović Siniša, ur. *Hrvatska i europsko sigurnosno okruženje*, Politička kultura, Zagreb.
3. Bilandžić Mirko (1999.) „*Službe sigurnosti u demokratskom društvu*“, Zagreb, Politička misao, Vol XXXVI br.4, str. 134-150.
4. Bosanac Gordan (2015.) „*Unaprjeđenje transparentnosti sigurnosno-obavještajnog sustava u RH*“, Centar za mirovne studije, dostupno na: https://www.cms.hr/system/article_document/doc/74/Policy_brief_SOA_final.pdf
5. Cepik Marco (2017.) *Bosses and Gatekeepers: A network Analysis of South America's Intelligence Systems*, *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 30:4, 701-722.
6. Deljković Irma (2005.) *Demokratski nadzor obavještajnih službi – parlament, vlada i sudstvo kao institucije za vršenje nadzora*, Kriminalističke teme
7. Domjančić Stjepan (2015.) „*Civilno-vojni odnosi i tranzicija*“, Zagreb: Despot Infinitus
8. Estavez Eduardo E. (2014.) „*Comparing Intelligence and the Challenge of Transnational Organized Crime in Latin America*“, *Journal of Mediterranean and Balkan Intelligence (JMBI)*, 87-104.
9. Fontan Balestra, Florencia. 2000. *Towards a democratic control of Argentina's intelligence community*, International Centre for Criminal Justice. <http://www.law.harvard.edu/programs/criminal-justice/argentina.pdf>.
10. Gill Peter, Andregg Michael (2014.) „*Comparing the Democratization of intelligence. Intelligence and National Security*,“ 29 (4): 487-497.
11. Gomez de la Torre Rotta, Andres (2009.) „*Servicios de inteligencia y democracia en America el Sur: Hacia una segunda generacion de reformas normativas*“, *Agenda Internacional*, 27: 119-130.
12. HIS: 1993 – 1998 Prvih pet godina Hrvatske izvještajne službe (2024.) dostupno na: https://www.nsf-journal.hr/issues/zbornik_s1/tudman.html

13. Kos-Stanišić Lidija, Šunjić Ante (2020.) „*Razvoj i demokratizacija obavještajne službe u Argentini (1946-2001)*“, Međunarodne studije, (2020.), 1-2; 115-136.
14. Kos-Stanišić Lidija, Šunjić Ante (2020.a) „*Democratic control of Argentina s intelligence service during the Kirchners rule (2003-2015)*“, *Sovremena makedonska odbrana*, (2020), 39; 135-150.
15. Linz, Juan J., and Alfred Stepan (1996.) *Problems of Democratic Transition and Consolidation Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
16. Linz, Juan J., and Alfred Stepan (1996a.) *Toward Consolidate Democracy*, *Journal of Democracy* 7.2 (1996) 14-33, <https://adpm.pbworks.com/f/Democratic+Consolidation-Linz+and+Stepan-1996.pdf>
17. Matei Florina Cristiana, Halladay Carolyn (2019.) „*The conduct of intelligence in democracies: processes, practices, cultures*“, Colorado, Lynne Rienner Publishers
18. Merkel, Wolfgang (2011.) *Transformacija političkih sustava. Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije*. Zagreb: Biblioteka politička misao
19. Sigurnosno-obavještajna agencija (2024.) *Povijest* (dostupno na: <https://www.soa.hr/hr/o-nama/povijest/>)
20. Sigurnosno-obavještajna agencija (2024.) *Što je SOA* (dostupno na <https://www.soa.hr/hr/o-nama/sto-je-soa/>)
21. Tatalović Siniša, ur (2008.) *Hrvatska i europsko sigurnosno okruženje*, Politička kultura, Zagreb
22. Tatalović S., Grizold A., Cvrtila V., (2008.) *Suvremene sigurnosne politike*, Golden marketing, Zagreb
23. Ministarstvo obrane RH (2024.) *O vojnoj-sigurnosnoj obavještajnoj agenciji* (dostupno na: <https://www.morh.hr/o-vojnoj-sigurnosno-obavjestajnoj-agenciji/>)
24. Vukušić Bože (2001.) „*Tajni rat UDBE protiv Hrvatskog iseljništva*“, Zagreb, Klub hrvatskih povratnika iz iseljništva
25. Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu RH NN 79/06

26. Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga (DCAF), (2003.) „*Obavještajna praksa i demokratski nadzor*“, Prudens consilium d.o.o., Ženeva
27. Žižić Ivana, Hruškovec Ana i Ščekić Marijeta (2008) *Obrazovanje i istraživanje pitanja sigurnosti u Republici Hrvatskoj*, u Tatalović Siniša, ur. *Hrvatska i europsko sigurnosno okruženje*, Politička kultura, Zagreb.
28. Žunec Ozren, Domišljanović Ozren (2000.), „*Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske*“, Jesenski i Turk, Zagreb

SLIKE

Slika 1: Shema ustroja sigurnosno-obavještajnog sustava RH

Slika 2: Shema ustroja SOA-e